

ЗАПИТАННЯ БЕЗ ВІДПОВІДІ (ДО ПРОБЛЕМИ АБРИСУ ІВАНА ФРАНКА В РЕЦЕПЦІЇ ДМИТРА ДОНЦОВА)

Микола КРУПАЧ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: mukolakrupach@ukr.net*

У публікації порушено проблему суб'єктивного зображення політичного абрису І. Франка в публіцистичних текстах Д. Донцова. Звернуто увагу, що часто причиною спотворення образу І. Франка стають не тільки тенденційні інтерпретації його творів, а й окремих фрагментів широковідомих текстів, коли автор критичних відгуків просто немовби не дочитує їх. Незрозумілою залишається мета подібних комбінацій Д. Донцова, внаслідок яких поставав карикатурний абрис одного з найвизначніших представників української нації.

Проаналізовано випадки неточних чи неповних цитат Франкових творів і упередженого або спрощеного їх трактування у працях провідного українського мислителя й ідеолога. Разумним прикладом у «Націоналізмі» (1926) Д. Донцова є визначення І. Франка як «типового представника драгоманівщини» на підставі однобічного тлумачення обірваного фрагмента відомої поезії «На суді». Припущення стосовно необ'єктивної поведінки інтерпретатора можуть бути різноманітними. Д. Донцов, як відомо, переживав складну світоглядну еволюцію, працював на ідеологічних барикадах, часто не маючи можливостей звірити тексти, уточнити думку. Однак, як спостеріг автор статті, навіть у пізніших виданнях цієї книжки Д. Донцов не виправив свого несправедливого вердикту.

Тому можлива й гіпотеза, згідно з якою Д. Донцов мимоволі проектував на «душевну драму» І. Франка власні політичні хитання своїх молодечих літ: мовляв, якщо міг «помилятися» І. Франко, то чому б не міг помилятися й майбутній автор «Націоналізму»? Втім, саме в комплексному (а не вибіркового, як це часом роблять деякі його адепти) аналізі політичних позицій Д. Донцова, що відображені у його творчому доробку різних періодів, можна віднайти відповіді на ці та інші контрверсійні питання.

Ключові слова: І. Франко, Д. Донцов, М. Драгоманов, соціалізм, соціальний націоналізм, соціал-демократизм, націоналізм, інтернаціоналізм, містика, чорт.

Свого часу з ініціативи «небайдужих до слави Каменяра вчених», передусім професорів Львівського та Дрогобицького університетів, що титуловані іменем І. Франка, Т. Салиги та В. Скотного, П. Іванишин написав статтю з промовистою назвою – «Ігри з Франком: антинаціонально й не по-науковому». Наприкінці статті дослідник зауважив: «Усім, котрі хотіли чи ще захочуть, з різних причин, розпочати денаціоналізуючі ігри з українськими класиками», зокрема з І. Франком, «радімо

запам'ятати наступне. Скільки б не з'являлося інтелектуальних карликів, що раз у раз заради свого звеличення намагаються принизити І. Франка, нічого в них не вийде. Бо вони – завжди залишаться антиукраїнськими злобними карликами, а Він – українським велетнем у царстві духу» [17, с. 110].

Дійсно, «стати на прю» з І. Франком важко. Урешті, суб'єктивно-критичне почуття «карликовості» з'являється навіть і тоді, коли зовсім немає наміру критикувати І. Франка. Адже цей велет-інтелектуал значною мірою компенсував недержавному народові відсутність національної академії наук (принаймні – її гуманітарної царини). Тож скільки не перечитуй те, що написав І. Франко – завжди залишиться почуття «недочитаності», яке породжує «страх», що десь щось у його художній, науковій або публіцистичній продукції доповнює, уточнює, а то й «виправляє» чи навіть заперечує те, що він раніше сказав. Таки «важко досягнути» майже (хоча би за браком часу) «неосяжне». У таких випадках часто доводиться покладатися на думки та висновки авторитетних фахівців, яким довіряє загаль.

Водночас знаємо, що «денаціоналізуючі ігри» з І. Франком неодноразово вели представники так званої советської науки та літератури. Вони витворили чимало лжеміфів про Каменяра як про запеклого «атеїста», «матеріаліста», «інтернаціоналіста», «соціаліста» тощо. Аби їх розвінчувати, потрібно доказувати фальшивість подібних висновків, а натомість презентувати реальні погляди І. Франка, заховані у величезній скарбниці його різножанрових текстів. Однак при цьому потрібно бути надзвичайно обережним, аби думки, вкладені в уста суб'єктів своїх писань, безпеліційно не приписувати самому письменникові.

Читаючи тексти, зокрема й І. Франка, дослідник повинен бути обережним із «упевненістю», що саме в його руках перебуває «детектор правди», тому він краще знає, ким був письменник насправді, аніж він сам. Важко заперечувати, наприклад, тим, хто вже віднайшов «сотні аргументів», буцім «Зів'яле листя», «Смерть Каїна» чи «Мойсей» – це автобіографічні тексти. Мандри почуттів та інтелекту земними «перехресними стежками», «пустинями» аж туди – до «гнізда утраченого щастя» («раю»), у яких автор приміряв на собі «одежі» та «душі» чи то ангелів, чи то героїв, чи то злочинців, чи то самогубців, чи навіть «чорта» та ще якісь там, часом сприймаються як прояв (коли не свідомої, то вже «точно» підсвідомої) сутності письменника. Скажімо, написати «Монолог атеїста» – ще не означає бути атеїстом (тим більше, коли цей текст не був опублікований за життя автора).

На жаль, часом критик також піддається спокусі змалювати образ об'єкта свого дослідження за «власною подобою» (так би мовити, дивлячись у дзеркало на себе). А ще гнітючіше враження справляють «квазіпортрети» дійсно великих людей, коли вербальний «художник» уже апіорі вважає себе авторитетнішим хоча б із тієї простої причини, що об'єкт його зацікавлення народився раніше за нього. Мовляв, за цей час життя та наука неабияк прогресували, тож він розумніший, а всі, що народилися перед ним (хай і на десяток років), уже явні... мастодонти!

Утім, не потрібно сплутувати розум, як певну сукупність накопичених знань, із життєвою мудрістю, що її можна почерпнути лише в невинних мандрах почуттів

та інтелекту, котрі згодом трансформуються у реальні вчинки. І біографію людини складають якраз учинки, а не абстрактні роздуми чи емоції. Однак, коли помисли та почуття суб'єкта стають публічними, вони можуть набувати статусу не просто вчинку, а часом навіть подвигу. Особливо це стосується виразників поневолених народів, де навіть за мрію про власну державу окупанти жорстоко карають, часто – смертю.

Тож цілком органічними видаються застороги П. Іванишина тим ученим, які беруться «осмислювати творчість людей, що стали **духовними дороговказами для свого народу**» [*виокремлення напівжирним шрифтом моє. – М. К., курсивом – автора цитати*]. На його думку, «в історії української культури Нового часу такі дороговкази репрезентовані передусім іменами літераторів-націотворців: Г. Сковороди, Т. Шевченка, Лесі Українки, Д. Донцова, Є. Маланюка, Л. Костенко, В. Стуса та багатьох інших». У цьому перелікові прізвище І. Франка відсутнє, бо надалі П. Іванишин відразу ж додав, що в «цій когорті національних класиків завжди стояло і стоятиме значуще ім'я Каменяря» [17, с. 102]. Але все ж не зовсім зрозуміло, чи І. Франко таки був «духовним дороговказом для свого народу», а коли й був, то чи варто, аби він ним залишався й надалі?

Зрештою, хто обізнаний із писаннями Д. Донцова, той добре розуміє, що ставити його в одному політичному ряді, зокрема з І. Франком, не варто було. Бо це означає – чинити проти волі самого Д. Донцова, який фактично вважав І. Франка своїм політичним опонентом, тому часом не шкодував критичних «барв» у змалюванні його політико-ідеологічного портрета. Суть цього протистояння збагнути, а тим більше висвітлити «**по-науковому**» – доволі важко. Передусім тому, що не тільки творча спадщина І. Франка велетенська за обсягом, а й Д. Донцов залишив по собі також чималий публіцистичний доробок, який часом забарвлений елементами містики. Тож у різні періоди творчості їхні погляди могли зазнавати (і таки зазнавали) змін, коригування тощо.

Скажімо, Д. Донцов немовби добре розумів, що «є, властиво, не один Франко. Їх є два» [8, с. 67]. Д. Донцов визначав ці «дві» постаті Каменяря начебто за періодами творчості І. Франка. Однак не довелося зустріти праці, де Д. Донцов би чітко окреслив певними хронологічними рамками світоглядні етапи творчості І. Франка, які начебто ідеологічно контрастують. Тож дуже важко збагнути, де у візіях Д. Донцова закінчується той «перший» (буцімто «**хибний**») І. Франко, а починається «другий» (вже начебто «**правильний**»). А це проблема конститутивна для презентації І. Франка як «літератора-націотворця» та «духовного дороговказу для свого народу».

Не цілком зрозумілим є й той «гріх» (чи «гріхи?»), що вчинив І. Франко перед своїм народом, за що потрапив у «публіцистичну немилість» Д. Донцова? Утім, начебто суть «провини» І. Франка в писаннях Д. Донцова таки вловити можна. Наприклад, ще 1926 року в праці «Націоналізм» Д. Донцов назвав І. Франка «типичним представником **драгоманівщини** в Галичині (хоч наприкінці життя він її й вирікся)» [10, с. 15], виносячи йому таким способом вердикт начебто історичної «вини». Адже тоді читачі вже достеменно знали, що у своїх тогочасних працях Д. Донцов поклав провину за програш національно-визвольної боротьби українського народу 1917–1921 років саме на М. Драгоманова та його послідовників (драгоманівців), які начебто проповідували,

зокрема, матеріалізм, соціалізм, москвофільство, федеративний устрій Російської імперії, до якої Україна мала входити як автономія, тощо.

Правда, на подібні умовиводи реагували неоднозначно. Так, ще далекого 1923 року якийсь «дотепник», що приховався за криптонімом А., переказавши зміст статті Д. Донцова «Драгоманів і ми» («Літературно-науковий вісник»), резюмував: «Живі завинили, Драгоманова повісили» [1, с. 61]. Дещо перефразовуючи процитованого гострослова, певно, можна було б образно сказати, що Д. Донцов «повісив» і «покійного» І. Франка, але ще **молодого**, аби також піддати «судові нащадків» за юнацько-соціалістичні «гріхи» драгоманівщини.

Водночас у дотепності не відмовиш і Д. Донцову. Згодом у статті «Гальванізатори трупів» він критикував «соціалістичних девотів і девоток», для яких «ім'я» М. Драгоманова «стало **містичним** табу, щось подібне до того, чим є **свята корова** для індусів», посиляючись у своїх цілком правомірних висновках і на статтю І. Франка «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова» [6, с. 112]. Знаючи зміст хоча б цієї праці, педантичний читач може хіба що «знижувати плечима» та «розводити руками», адже постає низка запитань, на які важко віднайти відповіді.

Виявляється, що сам І. Франко мало що знав про Драгоманова-соціаліста. Він запевняв, що у відомих йому «писаннях Драгоманова дійсного соціалізму дуже мало», бо той «ані практично не займався **соціалістичною агітацією та соціалістичними реформами**, ані теоретично не писав нічого, що давало б підставу зачисляти його до теоретиків соціалізму». За твердженням І. Франка, М. Драгоманов «як публіцист», «був майже виключно **політик**, а соціалізм зачіпав» лише тоді, коли «політичні комбінації» торкалися «інтересів народних мас» та «заходили на поле неминучих **соціальних реформ** і вивершення тих реформ у далекій будучині». Також І. Франко критично поставився і до «федералістичної доктрини» М. Драгоманова, акцентуючи, що «в його духовім арсеналі не було **поняття нації** як чогось органічного, історичного, конкретного, нерозривного і вищого над усяку територіальну організацію, чого не заступимо ніякою не опертою на ній автономією». Щодо «культу» М. Драгоманова, то І. Франко застерігав «драгоманівців», аби з його імені та творів не робили «якогось **фетиша**», котрого «при всякій нагоді вільно тільки хвалити, а ніяк не вільно критикувати», бо вони чинять «тим дуже лиху прислугу не лише нашому **національному розвоєві**», але й «репутації “драгоманівської школи”». Натомість І. Франко переконував, що «безпосереднім потомкам і спадкоємцям духового надбання» М. Драгоманова «не менше важно бачити хиби і прогалини в його ідеалах, як і їх позитивні та тривкі прикмети». Утім, резюмував Каменяр, «авторитет минулого не може й не повинен стояти на заваді потребам і змаганням пізнішого часу» [15, с. 251–257].

Іван Франко висловив свої переконання в полеміці зі С. Єфремовим та опублікував їх у «Літературно-науковому віснику» ще в серпні 1906 року. Тож, видається, цілком «по-науковому» було би вважати І. Франка «предтечею» Д. Донцова не тільки на посаді головного редактора журналу, який ще в дореволюційний час кристалізував національно-державницький (або ж «націоналістичний») вектор політичної думки українства, а й загалом на «посту» чергового «духовного дороговказу для свого народу»,

котрий буквально **зобов'язаний шанувати вітчизняних «авторитетів минулого»**, бачачи й «позитивні та тривкі прикмети» їх ідеалів, а не тільки «хиби і прогалини» в них.

Тож невямки, для чого Д. Донцову потрібно було ставати постійним «гальванізатором трупа» молодого Каменяра, змальовуючи його абрис як буцімто полум'яного «соціаліста»? Можливо, аби його, на відміну від советських пропагандистів, ще глибше «закопати»? Але І. Франко вже сам його начебто «добив» і давно «поховав»? Тож його вчинок та праці були найкращою агітацією проти доктрини російського більшовизму, чим мали вповні скористатися **адепти націоналістичних ідей**, зокрема, на сторінках «Літературно-наукового вісника».

Та попри те, вже навіть після Другої світової війни Д. Донцов переконував, що від кінця XVIII століття, коли настав упадок державності, українська політично-національна думка пішла «двома шляхами». Так, «**одні**» (І. Котляревський, Т. Шевченко, Олена Пчілка, Леся Українка, поети-«вісниківці») «зберегли й передали нащадкам героїчний світогляд, як заповіт, як смолоскип колись запаленого вогню». Натомість «**другі** – Драгоманів, демо-соціалізм 19-го віку, пішли широкою дорогою угодовства, наївної віри в пацифізм, в еволюцію, в порозуміння з ворогом, дорогою відрази до всякої боротьби, до героїзму, дорогою крутіства і дрібної буденної праці “малої людини” з філософією гелота». Що більше, далі Д. Донцов запевняв, що «між цими двома таборами вічно точилася боротьба, між ними є **провалля**, якого нічим не засипати», «між людьми такого протилежного духу порозуміння немає і не може бути» [9, с. 104].

Дмитро Донцов буцімто не згадував прізвища І. Франка серед представників отих двох непримиренних «таборів» усередині української нації. Але з контексту низки його публіцистичних писань цілком зрозуміло, що автор «Мойсея» належить до того другого «табору», зокрема й отих «драгоманівців», «демо-соціалістів», «угодовців», «крутіїв» та інших «грішників». Урешті, орієнтовно в той же час Д. Донцов запевняв, що І. Франко в перший період творчості дав «певне, сформульоване, уйняте в поняття і гасла, окреме “вірую”», що також було й «“вірую” його доби, спрямоване переважно в бік **соціалізму, гарячочервоного, просто червоного** чи тільки рожевого». Д. Донцов переконував, що саме «цею барвою в ті часи були закрашені всі майже ідеї і течії, що рвалися наверх по революції 1848 р., яка з Парижа обійшла майже всю Європу і, по скасуванню кріпацтва в австрійській імперії, а 15 літ потім у російській, породила перші революційні рухи на сході Європи». Д. Донцов навіть авторитетно запевняв, що «брав у них участь і Франко, **сидів тричі в тюрмі**, і відразу попав у конфлікт не тільки з існуючим політично-соціальним ладом, а й з власною суспільністю, для якої став **проявою, зачумленим, юридичним** або “**дурним оригіналом**”, як сказав би Шевченко» [8, с. 67–68]. А нижче публіцист додав, що «над цією, нібито новою, соціалістичною правдою, вже тоді було видно велетенську тінь **грядучої большевицької Росії**, яка всі ці гасла, з **таким захопленням виписувані тодішнім Франком**, – **кривавими** буквами вималювала на своїм **червоному стягу**» [8, с. 78].

Оте хибне «вірую», на думку Д. Донцова, й породило «душевний конфлікт» не тільки І. Франка та його сучасників, а й покоління українських письменників 1930-х років, що перебувало «під диктатурою московського молота і серпа». Д. Донцов

навіть дав визначення цього «душевного конфлікту» вже кількох поколінь українців, переконуючи, зокрема, що *«був це конфлікт між своєю національною Правдою в душі, і накинutoю чужою, між націоналізмом та інтернаціоналізмом», «між настроями мирної хліборобської душі, і добою, що жаждала появи людини не плуга, а меча»* [8, с. 68].

Звичайно, читати про українського Каменяра в подібному політичному контексті якогось аж колабораціонізму, що асоціативно обагрений кров'ю багатомільйонних жертв псевдосоціалістичного тоталітаризму, керованого з московського Кремля, – таки важко й ніяково, навіть якщо би не знав нічого з творів І. Франка, крім гімну «Не пора!...», де автор явно закликає до «меча», аби відновити державність України. Збіжно прикре почуття охоплює також, коли читаєш щось подібне про самого Д. Донцова як про «більшовика» та «німецького фашиста» чи ще якимось так, як, наприклад, у деяких публікаціях Ю. Шевельова. Він, до речі, є автором статті «Донцов ховає Донцова», де в дійсності «гробокочаєм» Д. Донцова виступає сам автор, який також вважає себе «націоналістом» [22]. Загалом сумно в такому псевдонаціоналістичному «могильнику», де один інтелектуал «риє яму» іншому та, «намагаючись принизити» опонента, «ховає» його «раз у раз заради свого звеличення».

Утім, вже самі назви як цитованої статті («Душевна драма І. Франка і його сучасників»), так і однієї з попередніх («Трагедія Франка», вміщена 1926 року в «Літературно-науковому віснику») [4] – якимось мимоволі змушували багатьох читачів ставити питання: а чи переживав «душевну драму» («трагедію») сам Д. Донцов, коли змінював власні переконання? Адже ж саме він, а не І. Франко, належав до партії «демо-соціалістів» (соціалістів-демократів), навіть був її активним діячем (до них якийсь час близькою була, між іншим, і Леся Українка – «улюблениця» Д. Донцова). Тож чому він сам не прочитав тих «кривавих букв», «вимальованих» на їхньому «червоному стязі» (про що, між іншим, уже тоді попереджав І. Франко)?

Водночас сучасникам автора «Націоналізму» було відомо, що існувало не тільки буцімто «два Франки», а й щонайменше – «два Донцови», між якими також мало бути те «провалля», якого, за його ж словами, начебто «нічим не засипати». Але ж Д. Донцов либонь «засипав» власну політичну «розколину»? То ж для чого він постійно шукав політичну «скалку» в «оці» І. Франка, але вперто не бачив «колоди» у власному? Багатьом читачам також було невтямки, чому при такій навалі зовнішніх ворогів України Д. Донцов все ж вишукував їх, зокрема, з-поміж «авторитетів минулого», що їх загал вважає гордістю української нації?

Наприклад, пробуючи читати працю «Націоналізм», ще С. Єфремов у «Щоденнику» назвав Д. Донцова «нестерпним брехуном, хвастуном, блягером; людиною примітивно несовісною, якій **вигадати факт, перекрутити цитату, приоздобити од власної фантазії, причепурити якоюсь незрозумілою злістю** – все одно, що раз плюнути». С. Єфремов нарікав, що почав «був робити нотатки на берегах» книги Д. Донцова, але йому навіть не вистачило місця для критичних зауваг, а також, читаючи її, він не мав змоги «робити відповідних справок з джерелами, що на них цей “учений” Хлестаков посилається». Тож академік «кинув» студіювати «Націоналізм», назвавши працю «ревізора» Д. Донцова «сумним виплодом нашої викрученої доби», від якого йому було і «нудно», «і з душі вернуло» [14, с. 524].

Варто додати, що Д. Донцов та С. Єфремов стали політично-публіцистичними «недругами» ще в дореволюційні часи. Тож цілком могли обмінюватися й критичними «люб'язностями». Однак на той час чи не найбільш фаховий літературознавець України звинувачував Д. Донцова (як, між іншим, і багатьох інших його опонентів у різні часи) у маніпулюванні цитаціями. Очевидно, С. Єфремова зачепила за живе довільна інтерпретація автором «Націоналізму» як його власних висловлювань, так і творів низки визначних українських письменників та політичних діячів, очевидно, й І. Франка, якого у своїй праці Д. Донцов згадав декілька разів.

І дійсно, коли навіть зараз читаєш уже аж стомлюючі нагінки Д. Донцова на І. Франка (зокрема й тоді, коли він буцімто його захищає), то виринають десятки запитань, які й досі залишаються без відповіді. А так хочеться «примирити» Д. Донцова з І. Франком, який, варто нагадати, ще в останніх десятиліттях XIX віку закликав у вже згадуваному гімні «Не пора!...» – не «вносити в рідну хату роздор» і «під України єднатися прапор» [20, с. 22]. Таж той стяг у візії митця вже точно не був забарвлений ані в «гарячо-червоний», ані в «просто червоний» колір російського соціал-демократичного, а потім більшовицького «соціалізму». Зрештою, саме цей гімн І. Франка згодом стане всенародним. А ще, враховуючи зміст твору (хоча б оте – «не пора / Москалеві й ляхові служить...» [20, с. 22]), його, очевидно, можна вважати якщо не першим, то одним із перших відкритих **маніфестів «українського націоналізму»**. Та навіть якщо взяти до уваги Франків «Гімн селян-радикалів», де ліричні суб'єкти водночас стверджують, що вони – «соціалісти-радикали», то й там звучать явні заклики до **національно-визвольної революції** («Від Сяну, Буга до Карпат» [20, с. 22]), а не світової (інтернаціональної) та пролетарської, як того прагнули марксистки, зокрема й соціал-демократи. Тож, укладаючи антологію «Стрілецька Голгофа», Т. Салига небезпідставно розпочав її саме з представлення творів І. Франка, у тому числі й цитованих, що мали неабиякий вплив на формування мілітарного духу молодих українців, яким випало відновити українське військо.

Тому важко зрозуміти, де надивав Д. Донцов «портрет» отого «біснуватого» («зачумленого, юродивого») І. Франка, який ще й трагічно-драматично «драпав» власні душу й інтелект «пазурами» то «націоналізму», то «інтернаціоналізму». Однак у статті «Душевна драма І. Франка і його сучасників», знаходимо і якусь аж «пасторську проповідь», зокрема, про Каменяра: «Тим, які відкидали в своїм світогляді Бога, лиш дві стелилися дороги: або зневіра і розчарування, або накладання з **діаволом** чи з яким **чортеням нижчої ранги**. Шляхетна душа Івана Франка не могла свідомо вступити на цей другий шлях, хоч як побачимо – не бракувало і таких спроб». [8, с. 80]. А далі дізнаємося, що такі «були моменти», коли І. Франко все ж «кликав на поміч»... «чорта». «Правда, не в національних, а в особистих справах, та все одно!» – емоційно довершив Д. Донцов власне метафізичне переконання про Великого (чи то, паки-тьху-тьху! – «**нечестивого**») Каменяра, почерпнуте з аналізу лише одного поетичного тексту І. Франка. Але якого?

Дмитро Донцов – дослівно – стверджував, що І. Франко «в збірці “З вершин і низин” пише, як прагне, щоб сповнилися бажання всі його:

Хоч би прийшлося і чорту душу дати.
І чую, як при тих словах із мене
Обпало щось, мов листя, мов краса,
А щось влилося темне і студене...

“Це віра в чорта”» [8, с. 88], – компетентно запевняє довірливого читача один із ідеологів українського націоналізму.

Правда, Д. Донцов помилився (можливо, свідомо?), бо цитована поезія увійшла до «третього жмутку» «ліричної драми» І. Франка «Зів’яле листя», а не до збірки «З вершин і низин», де домінує політична поезія. І взагалі, що має спільного логіка мислення самогубця, яку змодельовав автор у рольовій грі персонажа твору, зі самим І. Франком? У такому разі, що ж мали понавидумувати, наприклад, німці про Й. В. Гете, який написав «Страждання молодого Вертера» та «Фауста»?

Урешті, замолоду Д. Донцов сам захоплювався, наприклад, «хоробливою музою Бодлера», запевняючи, що він у «многим належить нашій добі» (тобто міжвоєнній) та «якого, як вічного жида, все тягло далі й далі над край провалля, над край **“пекла, чи неба, чи не все одно?”**» [11, с. 268]. Щобільше, цю «хоробливу музу», що сліпо полюбляла «краї провалля» і «неба», і «пекла», він ставив у приклад «молодим» українським письменникам, зокрема Є. Маланюкові та іншим воїнам Армії УНР. Благо, що вони в переважній більшості послуухалися Є. Маланюка та власного глузду, а не Д. Донцова, бо в період уже після Другої світової війни могли би також стати об’єктом його «містичної» критики. Адже то лише згодом Д. Донцов став автором, зокрема, таких книг, сповнених містичного змісту, як **«Хрест проти диявола»** [12], **«Хрестом і мечем»** [13] та інших. Тож із роками його світогляд зазнавав явної еволюції: з «матеріаліста» він перетворювався в «ідеаліста» (можливо, аж занадто «аскетичного», якогось аж літературно-критичного «схимника»).

І коли «гратися метафізикою» далі, то можна навіть «твердити», що на подібні домисли вже мертвий І. Франко «містичним» способом відповів Д. Донцову словами згадуваного ним «чорта» (фрагмент цього тексту, між іншим, Д. Донцов також зацитував, тому начебто й відписує сам собі):

Ось бачите, куди веде неосторожність!
Ускочили в таке, що хоч вдаряйсь в побожність
Або до чорта в путь!
Та ще й з душею! Ах! Даруйте за нечемність!
Сміяться мушу знов. Пекельна се приємність
Від вас про душу чуть [21, т. 2, с. 12–166].

Або ж, наприклад, у книзі «Дух нашої давнини» Д. Донцов задав риторично-метафізичне питання: «Бо й чим був большевизм у площині реального світу явищ, в його економічній практиці, в політичній, в товариській, культурній, комуністично-релігійній, у партійній, в терористичній, диктаторській, в цілій своїй діючій системі – **перед 1917 роком**, як не “воздушними замками”, як не “фантазіями”, як не **чортівською вірою слуг диявола**, які з свого невидимого, самим своїм пристрасним бажанням,

своєю певністю, з своїх мрій виворожили свій апокаліптичний світ у дійснім житті?» [7, с. 312].

І як тут не згадати хоча б рецензію І. Франка на книгу А. Фаресова «Народники и марксисты», яка була надрукована ще 1899 року також на сторінках «Літературно-наукового вісника». У ній І. Франко констатував, що «німецький соціал-демократизм, перещеплений на російський ґрунт працями Плеханова, Струве, Туган-Барановського» та іншими, «здобув собі багато прихильників серед молоді і навіть загалом серед освіченої громади, котрій він імпував знанням **будучини, простотою в ставленні і розв'язуванні найскладніших питань, догматичністю тез, ніби науковою фразеологією**», а також тим, що М. Драгоманов «у німецьких соціал-демократів називав “жидівською самохвальбою”». І. Франкові стало «дуже сумно, що на сю **доктрину** ловиться, в значній часті **гарячіша українська молодь**», бо, як він попереджав, соціал-демократизм ставиться «ворожо як проти усяких об'явів суспільної самодіяльності та децентралізації, так само і проти **національного українського руху**», тому є «для українства далеко гіршим ворогом, ніж російське самодержавіє і російська цензура», «бо коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили і, так сказати, в'яже руки, то соціал-демократизм **краде душі, напоює їх пустими і фальшивими доктринами і відвертає від праці на рідному ґрунті**» [15, с. 72–73].

Хоча б із цитованого фрагменту можна ще раз упевнитися, що ні М. Драгоманов, ні І. Франко не підтримували марксистських ідей та критично ставилися загалом до соціал-демократичного руху, від якого поволі почала звільнятися Європа, але натомість він завойовував собі прихильників у Російській імперії. Водночас, без сумніву, до тодішньої «**гарячішої української молоді**» належав і в той час ще юний Д. Донцов. Тож і його навіть на «метафізичному» рівні застерігав уже зрілий І. Франко. Бо якщо російський соціал-демократизм, який приваблював до себе молодих українців та згодом модифікувався в більшовизм, – «**краде душі**», то він явно належав, коли користуватися метафізичною символікою, до отаких «пекельних» сил.

Звертаючись до праць Д. Донцова, зокрема третього періоду його творчості, коли він захоплювався вже новою доктриною про «провідну верству», принаймні з цитованого фрагмента шляхом стилізації можна сфантазувати один із «метафізичних» абрисів І. Франка. Ось він, як «Янгол» (можливо, як «Пророк»), стоїть із «**Хрестом і мечем**» перед ворітьми «соціал-демократичного пекла», куди бездумно пруться інтернаціоналісти, серед яких і «гарячіша українська молодь», заражена «**чортівською вірою слуг диявола**». Скерований Франків «**Хрест проти диявола**» – К. Маркса та його послідовників («чортів» – соціал-демократів). І. Франко просить та попереджає, у тому числі й Д. Донцова, аби українська молодь не йшла в явне «пекло», бо там у них «**викрадуть душі**» та «**напоють їх пустими і фальшивими доктринами**», зокрема, про всевітню пролетарську солідарність, про класову ненависть, яка насправді призведе до масового терору, що нищитиме національних братів, а також «**відверне**» від боротьби за власну державу. Його не чують. Не чує й Д. Донцов.

Утім, згодом саме Д. Донцов один із перших буцімто опам'ятається та вирветься із «соціал-демократичного пекла», стаючи до «**праці на рідному ґрунті**», де вже

десятиліттями до нього трудився І. Франко, зокрема і як редактор «**Літературно-наукового вісника**». Здавалося би, Д. Донцов, передусім переймаючи провід журналу, мав захоплюватися своїм Великим Попередником, надто – проникливістю Франкового «**розуму владного без віри основ**» (адже **вірити** можна не тільки в Бога), який і став його «**Хрестом проти диявола**». Бо то саме «**розум**» не тільки оберіг Каменяря від зарази «**чортівською вірою слуг диявола**», але й спонукав його застерігати від майбутніх «пекельних мук» совісті й інших співвітчизників, у тому числі й Д. Донцова. Однак сталося наче якось навпаки.

У праці «Націоналізм» після вже цитованого дорікання І. Франкові, що він «типовий представник драгоманівщини в Галичині», Д. Донцов і далі бичує Великого Попередника: «**Всевладність людського розуму** для нього найвищий закон. **Інтелект** і для нього та **зброя**, якою кожна гуртова одиниця (отже, й нація) має **боротися за бажаний для неї лад**, головна підойма реформ. Він питається: “А ще скажіте, як сей лад перевернути хочем ми? – Не зброєю, не силою – огню, заліза і війни, – а правдою і працею – й **наукою**» [10, с. 15].

У цьому фрагменті праці «Націоналізм» важливо звернути увагу на спосіб цитування її автором фрагмента відомого вірша І. Франка «На суді», що у збірці «З вершин і низин» увійшов до циклу «Думи пролетарія». Зокрема, на це обрізання думки поета, яке доволі незрозуміло здійснив Д. Донцов буквально на половині рядка. У поезії І. Франка ліричний суб’єкт гордо кидає звинувачення суддям, котрі уособлюють імперську систему, що поневолила його рідний народ. Судять його буцімто за «дорогу “**нечестиву**”», тобто – очевидно – за «**соціалізм**», який герой твору розуміє по-своєму, зокрема й так, як цитував Д. Донцов. Однак далі ліричний суб’єкт додає цілий політичний пасаж, кажучи (для кращого сприйняття фрагмент цитати знову повторюємо):

*А ще скажіте, як сей лад
Перевернути хочем ми.
Не зброєю, не силою
Огню, заліза і війни,
А правдою, і працею,
Й наукою. А як війна
Кривава понадобится –
Не наша буде в тім вина* [21, т. 1, с. 53].

Вірш І. Франка «На суді» потребує доволі розлогого коментаря. Однак, враховуючи дату його написання (30 квітня 1880 року), стає зрозуміло, що написаний він під час другого арешту молодого, 24-річного, І. Франка. Тож є певні підстави зарахувати його до творів, які дійсно містять біографічні елементи. Та сам І. Франко «пролетарієм» насправді не був. Тож назва циклу доволі умовна. Вона містить глибокий метафоричний підтекст, де автор вказує на ту плутанину між його дійсними політичними поглядами та приписуваними йому цісарсько-королівськими чиновниками, що представляють окупаційний режим у Галичині. Оскільки другий арешт І. Франка тісно пов’язаний із першим, що якраз і закріпив за ним недобру славу «соціаліста», то у вірші «На суді» (принаймні частково) висловлені думки автора, що зафіксовані у протоколі допиту

І. Франка про його зв'язки з М. Драгомановим, який ще 21 червня 1877 року був складений у Львівському крайовому карному суді.

Там І. Франко признається: «Про так зване **соціалістичне** питання Драгоманов зовсім нічого **не згадував**, і **я** також **не займався ніколи** цим питанням, тому про основи **соціалізму** і спорідненого з ним **нігілізму** не маю хоч трохи ясного поняття. Уявляю тільки, що **завдання соціалізму** є збудити, тобто **піднести, працю** і надати їй більшого значення, ніж капіталу» [16, с. 40]. Звичайно, критичний читач може піддати сумніву таке Франкове зізнання. Мовляв, мало що він міг казати слідчому, аби виправдати себе? Однак, важливо наголосити, що молодий І. Франко далі відважився подати власне розуміння завдань соціалізму, яке надзвичайно важливе для змалювання його політичного абрису (справжнього, а не лжеміфічного).

Зокрема, він стверджував: «**А насправді завданням соціалізму є, на мою думку, піднесення добробуту простого люду і трудящих класів.** Засобом для досягнення цієї мети могла б бути **освіта** простого люду, а також звернення уваги заможних і інтелігенції, щоб працювати у цьому напрямку». Цікаво, що й на цьому поясненні молодий письменник не спинився, а продовжив власну «лекцію» цісарсько-королівським урядовцям, переводячи її ідейний вектор у площину політекономії. Так, арештант І. Франко у слідчому протоколі «по-науковому» резюмував: «Підводячи підсумки, вважаю, що, згідно з моїми поглядами, **соціалізм** є нічим іншим, як **національною економією**» [16, с. 40].

Можна також прогнозувати реакцію слідчих-окупантів (Крігсзейзена та Равського), які завіряли власними підписами **політичні думки національно прозрілого українця**. Вони мали би зразу ж перекваліфікувати справу, обвинувачуючи І. Франка вже не тільки в «соціалізмі», але й у «націоналізмі», а радше – у «**соціальному націоналізмі**». Однак по-європейськи толерантні до параграфів кримінального права, певно, там вони ще не віднайшли звинувачення, що «націоналізм» також – злочин.

Отож, навіть цісарсько-королівські судді геть заплуталися в тому, чи був І. Франко «членом таємного крайового товариства з соціалістичними цілями», тому таки начебто «звільнили» його від відповідальності в цьому «проступку», а заарештували передусім за те, що без «дозволу від влади безпеки» розповсюджував брошури М. Драгоманова «Турки внутренне и внешние» та свою збірочку «Балади і розкази». А ще «милосердні» судді, аби послабити вирок, врахували «молодий вік» І. Франка [16, с. 74–76]. Згодом у статті «Михайло Павлик» [15, с. 191–233] І. Франко також оповів про свій арешт як радше про прикре непорозуміння, а не якусь там свідому боротьбу за невідомий йому Марксів соціалізм.

У світлі цих матеріалів із цісарсько-королівського архіву зовсім по-іншому сприймається і вірш І. Франка «На суді», хоч у ньому йдеться вже про його другий арешт. Та навіть і без тих «соціалістичних» уточнень із нього чітко випливає, що ліричний суб'єкт зовсім не є тим «легкодухом», «страшком», що молить «пощади» у суддів, прикриваючись «гуманно-ліберальними» гаслами. У поезії лунає впевнений **голос українця-інтелектуала**, який ставить **ультиматум** імперським режимам: якщо вони не хочуть «добром» («**ліберальним**» шляхом) надати волю уярмленим народам,

то їх чекає **визвольна війна** – і **соціальна**, і **національна** водночас. Очевидно, цей ультиматум можна адресувати як австро-угорському, так і російському окупаційним режимам, бо у вірші не вказано, де відбувається описаний там суд. Лише мова твору виказує, що **адвокатом** самому собі й своєму народові став «простий» українець, тобто образно – **«пролетарій»** (від лат. *proletarius* – *незможний громадянин*). Він якраз «правдою, і працею, й наукою» здобув власний **«розум владний без віри основ»**, зокрема, й у непорушність імперського «права» поневолення інших народів, закріплених у параграфах кримінального кодексу окупантів.

Також, аби спробувати «захистити» Д. Донцова від «підозр» у занадто суб'єктивному ставленні до І. Франка, можна припускати, що, пишучи працю «Націоналізм», він просто не догледів продовження думки ліричного суб'єкта у вірші «На суді». І дійсно, свою книгу Д. Донцов, мабуть, писав доволі поспішно. Адже в листопаді 1925 року переважно з воїнів Армії УНР та січових стрільців у Празі була заснована Легія українських націоналістів. Завжди бажаючи бути в авангарді політичних подій, Д. Донцов і написав працю «Націоналізм», вважаючи, що вона стане ідейним дороговказом для націоналістичної молоді. І хоча дослідження такого фундаментального масштабу апріорі мало бути філігранним, зокрема в частині змалювання абрисів визначних діячів української історії, та все ж Д. Донцов міг щось недогледіти, адже й він смертна людина, а не, як казав про М. Драгоманова, якесь «містичне табу», подібне до **«святої корови для індусів»**. Однак у подальших виданнях своєї праці Д. Донцов не «прибрав» цитованого абрису І. Франка. А це явно спантеличує обізнаного читача, навіть викликає протест, хоча би тому, що молодий І. Франко, зокрема й у поезії «На суді», прагнув боротися з окупаційним ладом також і **«правдою, і працею, й наукою»**. Натомість Д. Донцов, свавільно обрізаючи цитату, переступив **«правду»**, можливо, й тому, що знехтував **«працею»** і – у будь-якому разі – зневажив **«науку»**.

Ба більше, у вже згадуваній статті «Душевна драма І. Франка і його сучасників» Д. Донцов знову використав «обрізаний» фрагмент вірша «На суді», подаючи в подібному, але й водночас і більш розширеному політконтексті: «Коли ж питається: “як цей лад перевернути хочем ми?” – то він відповідає: “не зброєю, не силою огню, заліза і війни, а правдою і працею й наукою”». Як далекі були ці ідеї від ідей Шевченка, який кликав здобути свою правду якраз силою вогню, заліза і **війни**. А його **апостол правди і науки не був ні Маркс**, ні інший **апостол соціалізму**. Не продуцент, **робітник**, селянин, а козак – був героєм Шевченка». А далі Д. Донцов знову додав, аби, мабуть, ще більше зневажити І. Франка: «Найстрашніше було те, що та хліборобська правда, яку проповідував Франко, далека була грядучим часам, часам, які, наближаючись, уже кидали свою зловіщу тінь на добу, в якій жив Франко!» [8, с. 75].

Як бачимо, Д. Донцов у черговий раз немовби оминув прямі звинувачення І. Франка в тих трагічних подіях, які зазнала Україна після 1917 року, але змальовував як його політичний абрис, так і Шевченків на фоні драматичних подій світової історії. На цій вербально-історіософічній картині два «літератори-націотворці», два «духовні дороговкази для свого народу» постають у цілком протилежних образах, так би мовити, «білому і чорному», «праведному та грішному», «божественному та диявольському»

тощо. А сам творець цієї вербальної картини, стаючи немовби в тінь та все ж, якимось аж «насолоджуючись» власною «проникливою спостережливістю», повільно на очах читача вимальовує два антитетичні політико-історичні вектори української минувшини – ідеалістично уявний («божественний») та трагічний («диявольський»), яким навіть надає імена найвизначніших представників української нації, зокрема, у духовій сфері. А головне, робить це начебто зовсім «бездарно» – явно фальсифікуючи текст одного з них, зокрема, методом приписування його думок удаваному опоненту.

Так, Д. Донцов стверджував, що то саме Т. Шевченко, на противагу І. Франкові, «кликав здобути свою правду якраз **силою вогню, заліза і війни**». Тож, аби досягнути ефекту непримиренності поміж сфабрикованими опонентами, Д. Донцов навіть вклав у уста Т. Шевченка Франкове висловлювання, прибравши з нього лексичний елемент заперечення. Але ж знаємо, що висловлювання І. Франка має ультимативне продовження, де ліричний суб'єкт також погрожує своїм суддям (а отже, й імперським окупаційним системам) і «**війною**», тобто якраз «**зброєю, силою вогню, заліза**».

У такому разі не потрібно бути «вченим», адже навіть школяреві, який перечитав (хай наспіх) вірш «На суді», стає зрозуміло, що Д. Донцов веде якісь «ігри з Франком: антинаціонально й не по-науковому». Але які й навіщо? І на це запитання, здається, неможливо віднайти відповідь. Тут, справді, у реальну політику, що модифікована передусім із художніх текстів, закралася якась незбагненна «містика».

Утім, критик, що, на відміну від Д. Донцова, не має досвіду «наукового» пірнання у таємничі сфери метафізики, відчувається безсилим, зокрема у ХХІ столітті, аби дати адекватну оцінку якогось аж «середньовічного» контуру І. Франка. Ще трохи послухавши подібні максими, можна спокуситися до заклику, аби принаймні частину доробку письменника спалити на інквізиційному кострищі; ще, можливо, вартувало би подумати, наприклад, про перейменування Львівського та Дрогобицького університетів, а то й міста Івано-Франківська. Тож і далі не розуміючи, для чого Д. Донцову, людині начебто з європейським світоглядом, потрібне було все оце містичне «чортівиння» навколо І. Франка-політика (хоча наприкінці життя він дійсно мав важку недугу, однак це окрема тема, якою не варто спекулювати), потрібно закликати на допомогу більш авторитетних знавців їхніх творчих доробків. Так, проблему окреслення абрисів І. Франка в літературно-критичних та політичних візіях Д. Донцова в сучасному літературознавстві порушували, зокрема, М. Ільницький у праці «Між ідеологією й естетикою. Франкознавчі дослідження міжвоєнного двадцятиліття в Західній Україні» [18] та О. Баган у статті «Іван Франко в оцінках Дмитра Донцова: долання епохи ratio» [2]. Однак і тут чіткої відповіді не знаходимо, а викладені в цих публікаціях обсервації потребують окремого аналізу, який все ж не проллє світла на важливі запитання, а часом (зокрема, у публікації О. Багана, який беззастережно сприймає твердження Д. Донцова як слушні) викличуть і нові.

Водночас після Другої світової війни в еміграційній пресі з'явилося повідомлення, буцімто в ще неопублікованому тоді «Заповіті борцям за визволення» В. Винниченко повідомляв, що на «початках» 1910 років Д. Донцов дійсно був «членом Закордонної групи Соціал-демократичної партії в Галичині», але його виключило ЦК цієї партії

за те, що «він писав під псевдонімом русккі статті до русскої україножерної газети “Русские Ведомості”», а також «в партії була, крім того, непевність щодо його особи». В. Винниченко дорікав Д. Донцову й тим «кричучим фактом», що він «ніколи не брав ніякої участі в революційній боротьбі», а «сидів по галицьких і віденських каварнях». А ще стверджував, начебто «люди», котрі знали Д. Донцова особисто, казали, що «вдачею він боягуз». Свої звинувачення В. Винниченко закінчив доволі патетично й також карикатурно: «Коли лев української революції лежить знесилений, скривавлений, вимучений ворогом, тоді прийшов осел і почав копитом обурено бити його і повчати Західну Україну, як треба було будувати Українську Державу. Донцов – це той дзвін, що до церкви скликає, а сам в ній не буває» [3].

Отже, може здатися, що на поставлені запитання часткову відповідь начебто дав В. Винниченко, який наголошував, що Д. Донцов був не тільки «антиукраїнським злобним карликом», але й, очевидно, російським спецагентом, певно, завербованим ще за царських часів. А саме І. Франко доволі швидко звернув з юнацько-москвофільської стежини, відчувши, що вона не виведе на тверду національно-державницьку («націоналістичну») дорогу. Що більше, І. Франко розпочав активну боротьбу з москвофільством у Галичині та виступав із критикою імперської системи Росії.

Згодом у «політичному портреті» «Дмитро Донцов» М. Сосновський начебто дещо підтвердив зі сказаного у Винниченкових спогадах, зокрема про «складне» політичне минуле автора «Націоналізму». Виявилося, що то якраз не І. Франко, а вже доволі зрілий Д. Донцов, зокрема у статті «На черзі: до питання про нашу національну політику», опублікованій у **львівському** часопису «Праця» 1910 року, запевнив, що «в боротьбі української суспільності за національне визволення український пролетаріат виступить **не під синьо-жовтою короговою всеукраїнства, а під червоним прапором революційної соціал-демократії**» [19, с. 80].

Також Д. Донцов добре знав про український «націоналізм мин[улого] віку», а його «головними представниками» називав якраз М. Драгоманова, І. Франка та ще М. Павлика [5, с. 75]. За твердженнями М. Сосновського, Д. Донцов навіть тривожився, що дореволюційний український націоналізм «виявляє явну тенденцію стати **вождем загальнонаціональної опозиції**, вождем, що не терпить коло себе жодних конкурентів». Тому попереджав своїх однопартійців (соціал-демократів), що той націоналізм «уже починає прищеплювати робітничим масам **отрую своїх ідей**», бо «має свої “Просвіти”, газети, видавництва, які роблять у масах свою роботу». Як наслідок, Д. Донцов закликав усіх соціал-демократів до боротьби з отим «шкідливим» **«буржуазним націоналізмом на Україні»** [19, с. 80]. Отож, начебто не зрозуміло, чому, бачачи явний здобуток українського «націоналізму мин[улого] віку» ще на початку 1910-х років та закликаючи до боротьби з ним, Д. Донцов, сам ставши доволі раптово націоналістом, продовжував його долати?

Так само М. Сосновський стверджував, буцімто саме Д. Донцов, закликаючи до «повалення абсолютизму», бачив «демократичну Росію з **автономною Україною**». Така «федералістична доктрина» начебто була опублікована у статті Д. Донцова «Політичний момент в Росії і завдання соціал-демократії», що побачила світ 1909 року в першому

числі часопису «Праця» [19, с. 80]. А коли ще згадати виголошений 1909 року на першому українському студентському з'їздові у Львові реферат «Школа а релігія», що також був опублікований окремим виданням і де, як писав М. Сосновський, Д. Донцов керувався засадами, «що вчення Церкви незгідне з “науковим світоглядом”», «що між **релігією** та **наукою** панує “непроходиме провалля”», що потрібно «з науки релігії стягнути її “божественний плащик”», а «християнську етику заступити етикою соціалістичною» і так далі [19, с. 86], то добросовісний обсерватор творчості автора, зокрема, «Націоналізму» та «Духа нашої давнини» (етапних праць Д. Донцова) вже зовсім може заплутатися в його політико-публіцистичних зигзагах. Утім, якраз саме у комплексному (а не «припудрено»)-вибірковому, як це часом роблять деякі його адепти) аналізові політичних позицій Д. Донцова, що відображені у його творчому доробку різних періодів, видається, можна віднайти відповіді й на деякі контroversійні питання.

Так, коли дещо проявляється з політичної молодості Д. Донцова, то стає начебто зрозуміло, чому він змушений був так ретельно її приховувати. Очевидно, Д. Донцов побоювався, що тодішнє суспільство не простить йому раптової політичної метаморфози. Адже він дійсно був у «соціал-демократичному пеклі» та, найімовірніше, на всіляких інтернаціонально-партійних зібраннях навіть тиснув руку тим «чортам», які після 1917 року насправді стали катями його та інших народів (можливо, навіть Леніну, який, знаємо, стежив за писаннями Д. Донцова). Але, вочевидь, згодом усе ж збагнув те дійсне «**провалля**», яке існує між ним і ними, а також між Україною та Росією. Був він, як і вони, також матеріалістом, тож обов'язково мав пройти доволі важку дорогу еволюції до ідеалізму, яка завершилася в нього досить ризикованими формами містицизму. Тож коли Д. Донцов писав про «трагедію» чи «душевну драму» І. Франка, чи не вкладав він туди й елементів автобіографічної обсервації, пробуваючи бачити в юному письменникові й себе молодого? Чи не стали віртуальні «гріхи» Каменяра, якими, міфологізуючи їх, ще й «гордилася» советська пропаганда, своєрідним ідейно-політичним щитом для Д. Донцова? Мовляв, якщо міг «помилятися» сам І. Франко, то чому, зокрема, під його та М. Драгоманова «впливом» не міг помилятися й молодий Д. Донцов?

Однак, і тут необхідно ставити знаки питання та три крапки. Подібна гіпотеза потребує надзвичайно докладного коментаря. Зрештою, виникає боязнь, що насправді вона може бути черговим лжеміфом чи навіть черговою «грою» (заграванням), але вже з Д. Донцовим, аби «не по-науковому» приховати явно сфабрикований ним якийсь «антинаціональний» (лжеінтернаціональний) абрис – зокрема, молодого І. Франка.

А що ідейно-політичний портрет І. Франка в публіцистичних візіях Д. Донцова з якихось невідомих причин явно спотворений (часом аж до карикатурності), засвідчують не тільки наведені приклади, а ще буквально десятки інших, аналіз яких потребує окремих публікацій. Серйозної ревізії вимагає актуальна й сьогодні в українській гуманітаристиці тема так званого «**вісниківства**», генеалогія якого сягає чомусь не до початків «Літературно-наукового вісника», який редагував, зокрема, І. Франко, а лише до 1922 року. І тут важливо, щоб на низку складних запитань і далі пробували давати відповідь не тільки філологи, а й журналісти, історики, політологи, релігієзнавці та представники інших гуманітарних наук. Адже, обмінюючись науково виваженими

думками, разом легше наблизитися до історичної істини, яка часто заплутана сітими фальсифікацій та політичних лжеміфів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. А. З-поміж книжок, брошур і журналів / А. // Визволення. – 1923. – Ч. 3. – С. 61–62.
2. *Баган О.* Іван Франко в оцінках Дмитра Донцова : долання епохи ratio / Олег Баган // Українське літературознавство. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – Вип. 66. – С. 135–146.
3. В. Винниченко про Д. Донцова // Вільна Україна. – 1954. – Ч. 1. – С. 54–55.
4. *Д. Д.* Трагедія Франка / Дмитро Донцов // Літературно-науковий вістник. – 1926. – Кн. 6. – С. 125–130.
5. *Д. Д.* Церква і націоналізм / Дмитро Донцов // Літературно-науковий вістник. – 1924. – Ч. 5. – С. 75–82.
6. *Донцов Д.* Гальванізатори трупів / Дмитро Донцов // Донцов Д. Вибрані твори : у 10 т. Т. 4 : Ідеологічна есеїстика (1933–1939 рр.) / редкол. О. Баган (відп. ред.) [і ін.]; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич : ВФ «Відродження», 2013. – С. 109–123.
7. *Донцов Д.* Дух нашої давнини / Дмитро Донцов. – Мюнхен; Монреаль, 1951. – 341 с.
8. *Донцов Д.* Душевна драма І. Франка і його сучасників / Дмитро Донцов // Туга за героїчним. Ідеї і постаті літературної України / Дмитро Донцов. – Вольвергамптон; Манчестер : СУМ, 1953. – С. 67–89.
9. *Донцов Д.* Московська отрута / Дмитро Донцов. – Торонто; Монреаль : СВУ, 1955. – 296 с.
10. *Донцов Д.* Націоналізм / Дмитро Донцов. – Львів : Нове життя, 1926. – 271 с.
11. *Донцов Д.* Про «молодих» / Дмитро Донцов // Літературно-науковий вістник. – 1923. – Кн. XI. – С. 267–280.
12. *Донцов Д.* Хрест проти диявола / Дмитро Донцов. – [Торонто], [1948]. – 16 с.
13. *Донцов Д.* Хрестом і мечем. Твори / Дмитро Донцов. – Торонто : Гомін України, 1967. – 321 с.
14. *Єфремов С.* Щоденники, 1923–1929 / Сергій Єфремов. – Київ : ЗАТ «Газета «Рада», 1997. – 848 с. – (Серія «Мемуари»).
15. Іван Франко про соціалізм і марксизм. Рецензії і статті 1897–1906 / впорядкування, вступна стаття і довідки Богдана Кравцева. – [Нью-Йорк] : Вид-во «Пролог», 1966. – 260 с.
16. Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1955 / упорядники І. Бутич, Я. Дашкевич та ін. – Київ : Наукова думка, 1956. – 544 с.
17. *Іванишин П.* Ігри з Франком: антинаціонально й не по-науковому / Петро Іванишин // Агон, або перипетії одного захисту / Петро Іванишин. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – С. 101–110.
18. *Ільницький М.* Між ідеологією й естетикою. Франкознавчі дослідження міжвоєнного двадцятиліття в Західній Україні / Микола Ільницький // На перехрестях віку : у 3-х кн. Кн. III. / Микола Ільницький. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – С. 63–89.
19. *Сосновський М.* Дмитро Донцов. Політичний портрет / Михайло Сосновський. – Нью-Йорк; Торонто, 1974. – 419 с.
20. Стрілецька Голгофа. Спроба антології / упоряд., автор вступ. статті та приміток Т. Салига. – Львів : Каменяр, 1992. – 399 с.
21. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. Т. 3 / Іван Франко. – Київ : Наукова думка, 1976. – 447 с.

22. Шерех Ю. Думки проти течії. Публіцистика / Юрій Шерех. – [Новий Ульм] : Україна, 1949. – 100 с.

Стаття надійшла до редколегії 06.10.2018

Прийнята до друку 12.10.2018

QUESTIONS WITHOUT ANSWERS (TO THE PROBLEM OF IVAN FRANKO'S OUTLINE IN THE RECEPTION OF DMYTRO DONTSOV)

Mykola KRUPACH

*Ivan Franko National University of Lviv,
Academician Mykhailo Vozniak Department of Ukrainian Literature,
1, University Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: mukolakrupach@ukr.net*

The publication raises the issue of the subjective depiction of I. Franko's political outline (Abriss) in the journalistic texts of D. Dontsov. Attention is drawn to the fact that often the distortion of I. Franko's image is caused not only by the tendentious interpretations of his works, but also separate fragments of widely known texts, when the author of critical reviews as if merely leaves their reading unfinished. Unclear remains the aim of D. Dontsov's likewise combinations resulting in the rise of the caricature outline of one of the most prominent representatives of the Ukrainian nation.

The author of the paper has analyzed cases of inaccurate or incomplete quotations from I. Franko's works, their prejudiced or simplified interpretation in the writings of the leading Ukrainian thinker and ideologue. A striking example in D. Dontsov's «Nationalism» (1926) is the definition of I. Franko as «a typical representative of the M. Drahomanov-type» based on a lopsided interpretation of a torn fragment from the famous poetry «In the Court-Room». Assumptions as to the biased behavior of the interpreter may vary. D. Dontsov, as we know, experienced a complex ideological evolution, worked at ideological barricades, was often deprived of an opportunity to verify texts, specify an idea. However, as the author observed, even in later editions of this book D. Dontsov had never corrected his unjust verdict. Therefore a hypothesis is also possible, following which D. Dontsov involuntarily projected onto Ivan Franko's «emotional drama» his own political swings of his youthful years: if, allegedly, I. Franko could err, why, then, couldn't the future author of *Nationalism* be mistaken?» However, one can find answers to these and other controversial questions precisely in the complex (and not selective, as some of his adherents sometimes do) analysis of the political positions of D. Dontsov, reflected in his creative work of different periods.

Keywords: I. Franko, D. Dontsov, M. Drahomanov, Socialism, Social Nationalism, Social Democracy, Nationalism, internationalism, mysticism, devil.